

САНАА ОЛОХ

ХАБЬАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 18 (7247) • 1992 снл, Олуныу 11 күнэ, Олгуорунньук • Сыаната 3 харчы

Тийэр-таһар үлэ Олунньуттан сүөһүнү «мэччирэнгэ» үүрэр куттал

«Быһылгы кыстыкка 11200 тонна аһылык (ол иһигэр 7200 тонна от уонна соломо, 4000 тонна концентрованнай аһылык) ыраах сирдэртэн тиэлиэхтээх. Өрөмүөнүүр-техническай предпринятие автопарката онтон 2000 тонна көрүгэ оту адалыахтаах. Тийэр-таһар үлэни сүрүннүүрүс тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начальнига С. Н. Яковлев салаааччылаах комиссия тэрийлибита.

Оттон балаһыанньа кыратык да сымнаабаат. Автопарк ити 2000 тоннаыттан тохсунньуга диэри 143-күн көдүүрөллүтэ. Оттон тиэлиэхтээх 11200 тонна оттон, соломоттон баары эрэ 21,4 бырыһыана кэллэ.

Совхозтар олунньуга, күнү тутарга диэри тийэр оттоохтор. Арыылаах от-делениетын оһыттаах сымнаахтаах. Г. Д. Попов этэринин «олунньуттан сүөһүнү мэччирэнгэ» үүрэр куттал үөһүлээтэ.

Балаһыанньаны С. Н. Яковлев маннан быһаарар:

— Бу дьылга иһирэн баран эбни 400 тонна оту Нерюнгряттан ыларга кэпсэтиһибит. Бу олорго «Чурапчы» совхозка кэллэ. Таһа сымдыллар. Пүннэтэн атын кэлини от иһи сүөх.

Оттон оройуон административтаан баһылыгыг баһыны солбуйааччы Т. В. Поен манньк этэр:

— Тийэр-таһар үлэ-дэргэ совхозтар эрдэтээри туруорууларын курдук, оройуон иһигэр баар бөдөҥ таргтадар автомашиналарын киниһээн туһанаар, Якутскайдаагы автоном-бинаты кытыналарар баа-

дата бөбүөккэтин убуллар буолла. Тоҕо дьэтэххэ Золотинкада, Нерюнгрита ылар от сүөх. Биэриэх буолбут поставщиктарбыт аһаастаатылар. Дойду урдунан экономикай сибээстэр турута сүөхтара таайда.

Н. Н. Попов, «Бахсы» совхоз директоры, итин итэҕэртэн аһаастаах балаһыанньага киниритин кэлкитэр:

— Фермалар иһи-үс күн сиир оттоохтор. Золотинка-тан Нерюнгряттан 150-чи тонна от кэллэхтээх эрэри, от киллэтэ тах-сыһыат үс гыммыт биэри-эрэ тахсар. Тохсунньу иһи-кис аһарыттан тийэр бар-бег киһи автопарк авто-машиналарга кураанах тө-чүннүлэр. От сүөх.

Оччотугар туох эрэнэр-дээхлэтиһи?

Баһатаан, ураты уустук балаһыанньааах оройу-онун биллээн. Тыа ха-һаайыстыбатын министр-ствотынан 2788 тонна ком-бикорму, фураһы ыларга саҥа дьаһал оһоһуллубут. Ол биридин совхозтарынан тымарыллан, разнарадига тийибит. Ол иһигэр холо-бур, Эрилин Эристин аа-тынал совхоз 920, «Чу-рапчы» совхоз 618 тон-нада тиксэбиттэр. Олук-ларын ылыахтара, өскөтүн киһи заводтартан Золоти-ка станцияга кэллэринэ. Билингитэ ол туһунаа ханньк да сибики сүөх. Иһигиниэн, республика правительствота оройуон-на сүөһү аһылытын тий-ийгэ 3 мөл. солк. ком-пенсация нөрбүтэ. Ити совхозтарынан түгэти-либит. Тугу эмэ тийэр буоллааха кырдык ула-хан кема. Ол эрэри бу сылга үнтэнэн баран «Чурапчы» совхоз эрэ тийэр элээр. Онуоха тон-на онко 1500 солк. тө-

лүүр. Намтан Орджони-кидзе оройуонуттан 300 тонна отун эмэ тон-натын 1000 солк. төлөөн ылыада. Ити бэйэтэ жал-у. Буентан тахсар. Усунунан, Якутскайдаагы автоном-нат кыһыны быһа ылбат. биэрбэт иһи ардынан оло-рон баран, кэли 10 авто-машинаа биэрэртэ дуо. габардаста. Маны эһиэ совхозтарынан түгэти-бэлэм олоһоллор. Ол эрэри, этидэбинити курдук, тий-баллара туохтара да сүөх.

Билингитэ совхозтар, ааспыт сыллаагы көпсө-тиилэринэн, Золотинка-тан 500-чонэ тонна отто-руттан хаалбытын тиэли-лэр. Маныаха автопарк уонна совхозтар байдал-рин автомашиналарга сым-дыллар «Чурапчы» сов-хоз иһи киниэ, биэр-транктордаах онко мистэ-тигэр бааллар. Оһон тий-бар автомашиналары бө-лөм көрсөллөр.

Итинэн ылар от бука-тынаахтык бүтэр. Ол үр-дүннү холобур, «Бахсы» совхозка аһы да 300 тон-на. Киллэти аренай предприниметтэгар 200 тон-на от тийгэ. Аһыттарга биэр онно. Ордук кыбыг-тырбыт Эрилин Эристин аатынан, «Чурапчы» сов-хозтар буолдулар. Кини-лэр хайдах хантан от булуҕалара биллибэт. Эрилинтэр «Якутводмело-рация» ПМЛ-тын кытта дуогабардаан, отделеия-лары көрүтэ, сылдыан 500 тонна дулрагы кырбатты-лар, субьотунньугунаа до-мехтете сымдыллар. Аһы-тарга ити да сүөх. Оһон сүөһүлэрин «сүүска би-эрэр, биэрбэт» саарангытар кинириэх курдуктар.

Тус бэйэн бу боллуруос-ка уоскутар эһиэти м.л. баһыт.

С. СМЕРНИКОВА.

КИЛИЭП СЫТА БАРАХСАН

«Иһи настроениета — олоһунаа» диилэринин күннэтэ килиэпкэ тиһиһ-мэһкэ, ордук оройуон ки-һи олохтоохторо, киниэри-ниардара бараммыт дьы-лаа. Килиэп туһунаа ха-на кэпсэтиһэтхэрэй, ту-руоруубатахтарай? Бу сы-лы-сыйынан барар кэпсэ-тин быһыл да салҕанаар. Ол эрэри түстээхтэр, чу-оһон, рийнотребсолоз би-рөбүлүмүһүнэ, кэли бу дьылаада элбэхтэн ороос-то. Ол ханньк эрэ түмүк-

тээх буолла. Туох ханньк иһинэ, кэдрдэр боллуруостарын тула иһа үлэлэстэ. Аас-пыт сыл алтынныһыттан киһи пекарыада А. И. Шадринэ сөбүдүссэйдээн эрэр. Анна Ильинична ба-ры өргүнэн тохто ту-рар үлэлээх баалаах кол-лектика киһирбэтэ дьэтэ-хэ, сыһытарбөккүн. Ол эрэри санаатын түһэрбө-кү үлэҕэ кыһамнылаахтык ыкыбыта түмүгэ дээ кө-сөн эрэр. Ол курдук, пе-

кардар хамнастарын ула-атыннартаран, онуоха биэр усулуобуйаны таба учуот-таан, билигин пекария күннэ үс сменан толору-уланнар кадрдарынаа хааччылына. Биридин оһона 12-ли чаас үлэ-лиир, килиэп олоххо биэс эрсиэртэ аһанаар.

Кэлэр өртүгэр үлэһит-тэри кытта контракткай дуоҕабарынан үлэһитир-гэ кэпсэтин барар. Итиник үөрөтүллэ сымдыар боллу-руос аһыада сүөх.

Г. ЕГОРОВ.

Якутскайга С. А. Новгородов күннэрэ

Бүгүһүттэн Саха Республикатын сто-лицатыгар Якутскайга саха баһаны диниһи-уочнайа С. А. Новгородов Күннэра саҕалаһы-лар.

Иккэс Нуучча театрыгар Россия культу-ратын үтүөлээх үлэһитэ Мария Герасимова су-руйбут 5 көстүүлээх, 7 харчылаах «Коло-руу» дьин аһаста көрдөрүлүбүт. Сарсыарда өртүгэр А. С. Пушкин аатынан националь-най библиотекка оройуон элэр автордарын биэр дойдулаах суруйааччыларын уонна аһааччы-ларын кытта көрсүһөхтөрө.

Сарсын Научнай кинигэ С. А. Новгородов олоһун уонна үлэтин боллуруостарын тула научнай-практической конференция республи-ка ученайдары кыттаһылаах ыһыллыада.

Олуныу 13 күнүгэр Опера уонна Балет го-сударственный театрыгар оройуон талааннаах-тарын күүһүнэн академической концерт көр-дөрүлүбүтэ, уус тарбахтаахтар үлэлэрин быһы-таһыта туруоруллуоҕа. Концерга «Ийин», «Табын» курдук көрөөччү биһирэбилти ылбыт коллективтар, Диригинээр Синьалаан киһини хөра, о. д. а. кыттаахтара. Куорат олохтоо-хторо художник Роман Пинигин, иоруг маас-тардара Ким Колесов, Николай Новгородов муостан көмүстөн оһоһуһтарыт, Едодкия Пи-нигина уонна иһи кыһа Акулина Крышопла-нина уус тарбахтара өрбүт кыл сөрүөлэрин, иһигиниэ Акулина Ноговицына сахалык көстүүмүһүн, о. д. а. үлэлэрин сөргити кө-рүөхтөрө.

В. И. И. И. И.

Карл Маркс аатынан совхозка иһигэр сүөһүнү иһигэ уонтан тахса сыл сыламтата сүөх үлэлээбит Реворий Афанасьевич Ни-колаев иһигэр сүөһүнү тэт-тэи аһаһан иһиги кыма-тык биһирээтэ. Манык бэйэ кыаһын таба туһанаа сайыһыгы мэччирэг ы-дарыһар, кыһыны хотонго дьобус күүһүнэн үлэлээһин баһыһыга хаһаайыстыба-тын үлэтин кэбигэр чу-гасһаар.

Снимка: Реворий Ни-колаев.

Т. Кардашевская фотота.

Түүлээх сыанатын тэһниэххэ

«Мыһадаһаа» совхоз 1991 сыллаагы тыаттан бултанар түүлээһи госу-дарствота туттарыы бы-лаанын 112 бырыһыан толорбут. Былаан да-тыра аһа. Түүлээх сыана-та балгароа бүк ыраа-бытынан кадровай бу-луттар оһыһаһаах эрэ түүлээхтэрин сүөтүлэ-ааһынан туттарыһалара тахсыах курдук.

Маны туораттарга оро-йуон совхозтарыгар биэр-или кадровай бултуһа сыана саҥа көрдөбүтү-нөн үрдэтиһиһи была-ны тийэр септөөх. Урукку өттүгэр сылла-аһы былаан 2 тыһыһык солкусбай буолуһуна, билигин 3-4 тыһ. солк. буһуоһуһа. Оһоо оро-йуон бары хаһаайыстыба-ларыгар тыаттан була-

нар күндү түүлээх сыа-натын биэр тэг оһоруо-ха. Тоҕо дьэтэххэ, сорох совхозтар байлаларындар-овай булуттарыттан түүлээһи дуогабардаах сыананын туттулар. Он-тукалара биһиги совхоз-пут закупочнай сыананан туттарыһаар иһи тогуһ ыарахан. Дьэ ол иһи би-һизинээр түүлээһи бы-лааһынарыгар эрэ суо-таан туттараллар.

Оһон совхозтары ба-рыһарын түүлээһи заку-почнай сыананан тутууга киллэриэххэ. Өскөтө дуо-габардаах сыаналар тут-туллар буоллаһтарына күн-дү түүлээх чааһынаа иһигэ, киһирэн, биэр ки-һи иһигиһа буолуһон сөп. Мантан сэрэһиэххэ.

Н. МАКАРОВ, биолог-охотолед.

Автомашиналар — ыраах рейстэргэ

«Чурапчы» совхоз бы-һылгы кыстыгыт техника быһаарар. Ол курдук, от улахан аһара Нерюнгрят-тан таһыллар. Бу дьылга үктэһиһтэн 290 тонна от кыбыһтарга адалыллан кыһаһа. Ити бөтөрээ, Аһаа уһуортан тийиһини киллэрбэһи туран.

Нерюнгрита сүрүннээн совхоз киһи автопаркатын туорт автомашинага кы-рыһаллар. Шофердар бары да ыраах сырыһаларга сым-дыарга оһыттаахтар. Холо-бурга эттэххэ, Д. С. Пла-тонов, «КамАЗ», Д. Д. Макаров «Урал», М. И. Нестерев уонна Ю. П. Кор-нин «ЗИЛ» автомашина-лара фермалар кыһыкта-рын күһнэтэ хааччыла-лар. Кинилэринэн аһарда-с тохсунньуттан ыла 46 тон-на от тиэлиһэ. Маны та-һыһан оройуоннаагы киһи автопарк үс автомашинага совхозка сыммарыллан ити көмгө 68 тоннаны таһа.

Бу кэли Намтан 96 тонна кэллэ. Орджоникид-зе оройуонун Ному-гүтүттэн 80-ча тонна от тиэлиһэ. Аһаа уһуор баар оту транктордар эһи-пэтиһиллэр. Маныа авто-машинаны аралдьыһаһа кыһаһабыт.

Кэлини көпсөтинэн, Нерюнгряттан 400 тонна оту эһи ылар буоллубут. Итинэн 100 тоннага кэл-лэ. Хаалбыт 300 тоннатын уонна оройуон чугаһыһа-аһы сирдэртэн киллэхтээх 150-ча тонна оту эмэ сов-хоз уонна киһи автопарк автомашиналарга көмөлө-төхтөрүнэ кыһыахтара.

Ыраах кырыһыһаларга автомашина саахаллаһы-та да ханна барыһа, баар. Ордук саппаас чаас көстү-бэтэ, ангорезина тулуйба-та аһахтыыр. Кыра да аһаһыһа элбэх күн сү-тэр.

Г. СМЕРНИКОВ.

Транскрипция Новагорода а течение восьмилет была величайшим орудием культурной революции среди трудящихся масс неграмотной, отсталой Якутии.

(П. А. Ойункский).

Кыһын уот сыламар мин оҕо бастакы ааҕар кинигэм бу баар Новгородол оччоҕо биэрбит сурута-бичига. Оҕо минигэтин көрсөөнн Аахтаран аҕам сөргүрө, — Мин уолум Ондурой Сэмэнин Курдук, үөрэхтээх буол, — диирэ.

(Дьуон Дьаһмы).

Наш первый дизайнер С. А. Новгородов знает родственные нам тюркские языки, сумел вполне ясно определить особенности якутского языка.

(Кюндэ).

Кини — төрөөбүт норуотугар толору бэриһиллээх, норуота ыраахан, эрэйдээх-буруй, даах олобун үөрэх сырдыгынан сырдатан атын омуктары кытта кээкэ көнүлүк олоор, сайдар суолга киллэрэргэ туох-баар күүһүн-үдэһин биэрбит саха аҕа интеллигенциятын биир чарытхай представителя, сырдаттааччыта.

(Е. И. Коркина).

ЧУОРААЙЫТТА БАРАХСАН

Семен Андреевич Новгородов бэйиги көлүөнэ дьон кыра эрдэхпитинэ төрөөн-үөскээн ааспыт кини буолар. Кини туһунан төрөллүттөрүм, убаһым Махэс көксүр буолаллара. Новгородовтар уоллара Сэмэн согуруу үөрэнэр үһү дэһэллэрэ.

Кини төрөллүттөрүн олохторо Чуораайытта алаас иннигилит согуруу

булунгар баара. Онно мин уончалаах уол сылдыарбын өйдүүбүн. Ол кэмгэ билиги убайбыт Махэс советскай эргээн тэриэтэтигэр үлэллэрэ. Новгородовтарга дьунаах ололорор.

Новгородовтар дьааларигар ийэлэрэ Аанчык, Андрей Андреевич Новгородов нэргэнэ (аата Суоппуһа быһымылааҕа) уонна Сааба, Дьөгүөр Дог-

доновтар аҕалара Лука Догдонов ололорлорор. Семёны кытта бииргэ төрөөбүт Андрей эмнэ үөрэхтээх кини ээ.

Чураачы сэттэ кылаастаах оскуолатын бүтэрээччү дьэри С. А. Новгородов айбыт латинизированнай алфавитынан үөрэмнитим. Бу алфавит, Семен Андреевич суруйбут учебниктара норуоллук үөрэхтэнитигэр, сырдык, кини эйгэ тахсытыгар далаһа уурбуттара. Онно

киннн саха дьомо сайдыытыгар түг тайҕаны солоон тогуу хаары тогуу үнтээн суол аспыт хорсуу өркөн өйдөөх дьон-норбуттун биирдэстэрэ. Маны да санаан кини төрөөбүт алааһыгар, Чуораайытта, пааматыннык туруоруох баара. Манна Новгородовтар олохторо икки сиргэ баарын кини барыта билэр. Холобур, сайылыктара билигин пилорама үрдүгэр баара. 1932 сыллаахха

Субуруускай тэрийбит бөлөҕүм холхона Новгородовтар үрүҥ дьааларын хонтуора, оттон эргэ улахан дьааларын үүт ааһаа састубута.

Чуораайытта орто халдыайытын (ис тизрбэтин халдыайытыгар) аныгыгар Семен Андреевич таптаан сыһыанар, кинигэ ааҕар хатыннар бааллара диир көксүллэрэ. Итинниг министэлэри харыстыах, үлэтиннээх баара.

П. С. СОЛОВЬЕВ.

У ИЛДЭР кинилэрин нэрсэ Болтоҕо буоругар, ортоугар сүдү булгуһахтаах кини Чуораайытта дьон алааһыгар олохтоох, мунугаан сүүсчээ сүһүлүнэ сылдыбыт орто баай ыалга — Новгородовтарга саха норуотун талааныгар уол оҕо төрөөбүтэ. Кинин Сэмэн дьон бааттаабытара. Дьомо икки-үс хамнааччытаахтарын кытта бодоруһан, кыратыттан оттоһон-мастаһан, уоллара сүрэхтээх, үлэнигэр буола улааһытат, саха дьонун бааттаастаах, хараҕа олохун эгэрдэһэн билбитэ норуот баай тылын, уус-уран айымньытын эрдэттэн этигэр-хаһыгар интэриһинтэ.

Якутскайга реальный училищени туйгуһук бүтэриит сүүрбэлээх кини олоххо соругун хайдах быһаарыммытын хоһоонунан аһытат: «...саха эрдээххэ саргыны саһаарга сананан сылдыаһ, дьонум эрдээххэ

ри дьолго тиксэрэргэ дьобуннаан сылдыаһын, ол туһугар өйдөөбүт өйүм өһүлүө суоҕа, иппит тылым экин быһа мүлчүрүйүө суоҕа». Ити модун санаатыттан дьулууртар дьулуур холбоһон, эркин-ингэр эрчим аһыллан үлэни-үлэни үөрөкөн, үө-

төрөөт, научнай командировкага дойдутугар кэлэн илин улуустарга биир өһүлүө суоҕа, норуот атын айымньыларын суруйар. Олорто «Байанай алгыһын», кини көксүөн согуруу бачээттэтэр 1916 сыллаахха «Саха интеллигенциятын сорук-

рунтары туруорар: төрөөбүт кыраайы бары өтүгүн үөрэтинин, саха норуотун материальнай олохун тулсарыны, ол инниттэн, холобур, «биһиэхэ улуунан суолтаах тыа хаһаайыстыбатын боштуруостарын» быһаарыны, ситиһилли-

уенай да буолбатах ээ. Үөрөнэриг хастым эмэ сыл тохтоон туран, төрөөбүт норуотум туһа дьон общественнай-политическай олох үөһүгэр кириэтээн олус уустук очсуһууга ууга-хаҥас охтубакка, биир таба сүһүгү туһунан үгүстүк

1902 сыллаахха букварь иккисин таһаарыллыбыта.

Оччотоогу ыраахан нэмгэ Якутскайдаагы типографияга саҕа алфавитка аналлаах шрифтер, типографскай тэрил тийбэтэ улахан маһай үөсүстэрэ. Ол кини С. А. Новгородов бэйэтэ Петроградка тийбэн итин барытын онорторбута, онно 1923 сыллаахха үлүс букварын уонна ааҕар кинигэтин ситэрэ-хоторон бачээттэппитэ кини биир улахан үтүөтүнэн буолар.

Семен Андреевич бэйэтэ туһан-хабан бачээттэппит учебниктара методическай таһымнара үрдүгүнэн, не хоһоонноро кинигэтин, саха ололор туһунан, оҕууларга алаһаһа уратылаахтара. Ол да кини иппилэр улуунук туһаныллыбыт-тара. Новгородов алфавита 1929 сыллаахха дьэри.

САХАТТАН БАСТАКЫ ТЫЛ ҮӨРЭХТЭЭБЭ

рөнө-үөрөнэ үлэһэн испитэ.

Өссө училищегэ үөрэнэ сылдьан кини норуот уус-уран айымньытын хоһууһун барыта, итин-тан түөрт ырыаны бэйэтэ бэрийбэн 1912-1913 сылларга тахса сылдыбыт сахалыы бастакы суруулаах бачээттэппитэ. 1914 сыл сайыннар, Петербурдаагы университет бастакы курсун бү-

тара» дьээн улахан ыста-тыһыгар норуот тылын айымньыта литерату-ра сайдыытыгар сүгүн оруоллааһын кичэйэн ба-литээбитэ. Билигин кэм-митигэр ити санаа науч-най уонна практической суолтата сүтүгүдүнээдэр өссө улаатар. Ыстатыйа-тыгар итин тэҥнэһэн үтүс көскүллээх, бүгү-нү олохпугутар кытта быһачча сыһыаннаах со-

бит сокуоннай быһаарал-ры чингэтинин тэҥнэһэн саҕа быһааралары ылы-ны. Ити соруктары кини өссө революция иннинэ туруорбута, итилэри си-тинэргэ бииргэ түмсэн үлэллэргэ саха интелли-генциятын ыгырбыта.

С. А. Новгородов ре-волюция булгуһаныттан туораан, үөрэҕи эрэ эн-кирэллэ студент да, на-бизнеска бүтөн үлэлээбит

үлэлээбитэ, ол сылдьан бэйэтэ айбыт алфавиты-нан бастакы буквардары бачээттэппитэ. Аан дой-дуга кинигэ тарҕаммыт латинскай букваларга олохторбут алфавит, саха кинигэтин ааҕарга-суруу-бар-га үөрөнэриг чэпчэтири-нэн, ордуқтааҕа. Оскуо-лаларга саха тылыгар үөрэтин 1917 сыллаахха Якутскайга бачээттэппит букварынан саҕаламмыта.

САХАБА САРГЫНЫ САЛАЙДАРБЫН ДИЭН»

СЫРДЫК, мин Новгородтары балай да билбэхтинин, үгүстэрин ытыры орооспут, баа оһоһор. Дьукаахтаһан олоро сылдыһыт киһи-бин.

Мин билэрбинэн Ачых Новгородов уола Өндөрөй оһонһор Сэмэн уонна Өндөрөй дьэн уолаттардаа, Аанык, Улахан Бонкуола Кыра Бонкуола, Ыл-даана дьэн кырысттардаа. Новгородовтар сааһа ыаллар этилэр.

И. Т. Цыпенко дьэн сылыһайы ытыран ылан, Өндөрөй оһонһор бэйэтигэр олордон эрэ уолаттарын үөрэттэри-тэ. Урааһин иһин сылы-тар быһыылааҕа, Сэмэни үөрөххө ытыты туһунан

кэпсэтин турбута. Иһэтэ Аанык эмээхин уолун үөрөххө ытыттарын утарсара, дьэтигэр-уо-туттан тэтиһин баарбат ээ. Ону ол дьэтигэр, салгы үөрэттэргэ бы-һаарбытара.

ӨНДӨРӨЙДӨӨХ ЫКСА ЫАЛБЫТ ЭТЭ

Сэмэн араата аах Чуораайыта алааһын со-буруу эһэригэр, булгун-наах арбаа өртүгэр куу-лааҕа сайылыстаахтара. Ус салдаһыннаах нуучча дьэтигэр, муосталаах ула-хан балаһан дьэз булгун-наах собуруу өртүгэр баа-ра. Ити—киһилэр кыс-тыктара. Адалара Өндө-рөй оһонһор нууччалык халыһааҕа, минг арылхайт харахтардаа, кытархай-

лыгы ыраас сөбөрлөөҕө. Сэмэн иһэтэ Аанык эмээхин Кривошапкин-нар кыыстара ээ. Кө-лөрү хара-бараан, толору эгээх-синиһэх турбут. олорбут дьахтар ээ. Иһи-билэртэн иһитин-

тан бэрэстэ эрэ курдук сиргэ баар. Куһуһу биир күн Аанык эмээх-син тэһиһи элбэтэ. Ити гранданскай сэрэг сара-лаһаан аҕай иһини бы-һылааҕа. —Ыһыл бийэхэ кыс-

кэннэ отут сүбүлээһин-тиг үүрэн, эмээхсингэ көһөн күнүрөөн тий-биһит. Хамначчытара Тыккылар уон сүбүлээх-тэрэ, Ус кыһаһа хото-нуһан кыстаабыһыт. Аанык эмээхин батты-

чыгэ тэһиһитин бүтүһүгэ дьэри сөҕө саныһаһа. Арай биир суолтан хо-моһордоохпун. Үтүөнэ киһи олорбут сирин-уо-тун Болтоһо отделение-тин салалтата хараһта-баһа өһө сүрүү хотоно тутан, идорамма үлэ-тэн эрэрбитэн. Ити Чуо-райытта алаас үрдүнэн Егоровтар, Винокуров-тар, Мэхээлэ Догордуу-рап араата аах, Дьогор, Уйбаан, Оттуоһа, Таа-наан, Маһаар Моһасты-рентар бары тигиһэн аһан олорбуттаах этибит. Билигин ол өтөхтөр ол-чуула да суох.

Аанык эмээхин уола Сэмэн олбутун Куроһах Алааска кыстаан олорон истаахтаһыт. Бары да хараастабыһыт. Күһ-дүмүл барыны кыһаар арай дьэн туһунан сы-лаас өйдөбүлү мэлдэһэр кыһа суох.

Е. ЕГОРОВ.
Болтоһо.

Россия Академиятыттан— М. К. Аммосовка

Норуоттук баай тылын түмүт 3 том-наах «Саха тылдьыты» оторууга С. А. Новгородов академик Э. К. Пекарскайга улахан көмөнү өлөрбута биллэр. Ученый архивыгар С. А. Новгородов Саха пред-ставительствотыгар үлэҕэ ылаары ту-руорсуу буолбутугар ону тохтоһорго көр-дөһөн Россия Академиятыттан 1922 с. олункуу 9 күнүгэр М. К. Аммосовка мун-һыт суруктара баар.

«Максим Кирович! Научный сотрудник Российской Академии Наук С. А. Новгородов представил в Академию Вашу телеграмму от 7-го февраля о назна-чении его в состав Якутского представите-льства».

С. А. Новгородов ведет в Академии чрез-вычайно ответственную работу по составлению Якутского словаря. Эта работа, помимо круп-ного значения ее для науки имеет громадную практическую важность и для якутского народа. Достаточно сказать, что из народов Европы только очень немногие располагают таким ис-черпывающе-полным пособием, каким должен-ся стать для якутов составляемый Новгородовым словарь. Главным редактором словаря является Э. К. Пекарский, при котором Новгородов состоит единственным сотрудником. Расте-рение здоровья Э. К. Пекарского не дает ему возможности вести дело единолично и совер-шенно несомненно, что в случае, если он лишится помощи Новгородова, словарь не бу-дет доведен до конца».

1917 сыл сааһыары са-һын Андрей Новгородов оһонһордооххо Семен Нов-городов Платон Ойуунус-кайдыын куораттан тахсан хоһо кэлбиттэр.

Киһиэхэ айылыкка хам-наччытар, быһах үлэ-лэһиннэр кэлбиттэригэр, мэлдьыттар киһилэри кыт-та кэпсэти барбыттар. П. Ойуунускай төһө хамнас-ка хайдах үлэһи сыл-дылларын сиритин ыйы-таласпыттар сорох хам-наччытар. Новгородов кырдыаастан куттанан, мүлүн-халык буолбуттар. Онуоха Семен Андреевич туох баарынан кэпсээн, бу киһи эһиэхэ олох улары-һан эрэрин, хара үлэһит быһааһа кыһаарын туһу-нан кэпсээбэ дьэн бы-һаарын биэрбит. Ол да үр-дүнэн дьыһыһаһын курдук кэпсээбэтэхтэр.

Онтон Платон Ойуунус-кай: «Совуруу дейдуга дьадаһа быһааһа дьэн олохсуйуо. Ону Ленин дьэн үөрөхтэх киһи сала-

аан. Олус чукуппаум. Кэпсэтир-кэпсэтир да иһи-тэ суох буоллаум. Суу-лаһан, уопсай хотонно-һон олордохтут ээ буол-лааҕа, — дьэтигэ.

Мин көрсөн ылым кэ-мин ээ. Эһиэ тоҕо хос хамначчыт буола бара-быһый дьэн аһам оһон-һортон кырбана сыспы-тым.

—Ыалбыт, убаастаһар дьоммут кыһаарыттарын кэннэ олордохтут дуо, көһөбүт — дьэтигэ аһам тимир-тамыр курдук. Кыраһа хаар түспүтүн

ДИРБИЭН-ДАРБААН КҮННЭРГЭ

йар. Оһон сотору быһааһы иһититигэр ылмааххыт. Уйа-саас туһа-ры баттыһа, баай-тойот суох буолуоҕа, — дьэн ту-ран, олус киһитин сөһө-гэбит.

Федосий Догордуров, Проконий Жебсали уонна Константин Каргузов та-һырдыа мас суора туран, Ойуунускай сөһөһүн олус муодарбаан сөһөн кэпсэ-литтэр. Ити кэмгэ Семен Андреевич тахсан кэлби-тигэр Федосий: «Ити киһи тугу кэпсээр?» — дьэн ыйыһыт. «Халлааны тую-йара буолуо», — дьэн Кар-гузов быһа түһөн эппит.

Онуоха С. Новгородов күлэн бараан: «Итигэ хал-лаан дьэн суох. Киһи эһэрэ барыта кэллээ. Хамначчыт, хара үлэһит бэйэтэ быһааһы ылааҕа, халаан да кыһааҕа. Ки-һилэр олус элбэхтэр, от-тон баайдар-тойоттор аһы-

лаахтар. Холобур, эһи аһам сорохтох. Киһи киһи хамначчыта, тула олорор кыра дьомо эрэ турдаххы-тына, сүрдэх ыллас кэм иһигэр кыһаа эти-тиг. Сии ол курдук соҕу-руу эрэ туран кыһаан араллар. Быһааһы бэйэбит ыллаххытына, сирин дуу-лаһан үлэһиттэххит, нэ-кэ иһирин, бырыһаан, ха-бада, таһымыр — барыта суох буолуохтара. Нэһи-лэһи салгы бэйэбит са-лаймааххыт».

Кэллэ киһи Иван Ви-нокуров аҕабыты Чурап-чыттан үүрөр туһунан улус мунуһаар суостаах тылы эппитин иһин улусу тойотторо таһараны би-лиммэт буолан кэлэн дьэ-ну иһрдэн эрдэһи дьэн ыһаабыттар. Федосий-лаах киһи таһараны суох дьирин эт кулаахтарынан истэн сөхлүттэр, саһата суох барбыттар.

Иһитин сүүрбэтчэ хо-һон бараан Федосий До-гордуров Новгородов оһонһор сайылык олбуу-рун үс үүт бүтэһинэн туту сырыттыһына, Семен Анд-реевич эһиэ тахса сыл-дыһыт. Киһи Федосийтан хастымы үлэһирин, төһө иһтээһин ыйыталаһан ба-ран: «Аһа сотору нэ-кэ халаа хаалыаҕа, Түкүсү, бараан хаал», — дьэбит уо-һа эһиэ иһтээхтэр то-һомөһөн дьэн сүбэлээбит.

Ол сайын С. А. Новго-родов уонна Н. Д. Субу-руускай Болтоһо иһи-лэһин мунуһаар кылаан түтүтүгүнэн сирин дууһа-һан үлэһтэргэ туруоран, Боотуруускай улууһугар аһа бастаан сирин кылаан түтүтүгэ дууһаһан үл-лэһиттэр.

Бу ахтыһы суруһаач-чы М. Догордуров аҕатын Федосий Догордуров ты-лыттан 1959 с. суруйбута.

онтон онно олобуран онго-һуулубут саһа латын-ны алфавит 1939 сыл-га дьэри туһанылыһыт-тара, хас да көлүһэ ыч-чат уонна улахан дьэ-чүт үөрөнөн, Саха сиригэр культурнай революция кыһаһыттар сүткөн суолталаммыттарэ.

С. А. Новгородов да-кылаатыгар, суруйуула-рыгар эһитэлээбит педа-гогическай санаалара, ол иһигэр 1913 сыллаахха норуот учууталларын Бүтүн Россиятааҕы бас-таһы сьестэригэр саха оҕолорун төрөөбүт тыл-ларынан үөрэтиһи тол-лубанка туруорсуута, би-һиги билигин сахалыы оҕуолууһу тарыһаҕа хо-һоһуубут тыһыһаан иһи-һэргэ дьыһыла.

Новгородов соҕуруу үөрэммит, үлэһэбит кэм-һэрэ империалистическай ээ-уонна гражданскай ээ-ринлэр, быһаас улары-һытын ыарахан кэмгэ-

рыгар түбэһиттэрэ. Учи-лиһени бүтэрэн бараан биир сыл үлэһэн 140 солк. мунуһумутуттан 130 солк. аһаһа орос-куоттаан, университетка киириһтигэр 10 солк. ордорумуута, 1921 сыл-лаахха Петроградка саха-лыы шрифтыны отторго сылдьан: «Билигин күн айы. 2/3 Пигэр кэллэһи ылаһын», — дьэн суруй-бута (1 муунта — 400 гр). Эһиэ ити сыл С. М. Ар-жанов Москуваттан киһи-хэ баччытга ыһыһыт-тар: «Спасибо тебе за о-бувы большое-пребольшо-е», — дьэн махтаһан суруйбут. 1923 сылга ки-һи экзаменнарын тутта-ран, университет иһигин норуоттар тыллары үө-рэтэр факультетын сити-һинилээххэ бүтэриһитэ.

Киһи дууһаһын өртөтү-һан киирэр сахалыы иһэ тыллаах суруктара киһи-тытга уһулуучу дьобу-рдааһын көрдөрлөр. Са-ха тылын уруулуу төрө-скай уонна монгольскай

тылларга тэһини тутан үөрэтиһэ киирэн иһит эбит. 1918 сыл сайыһа-гар үлэһиһтэххэ науч-най экспедицията сэрин буолан ыһыллан, Новго-родов Иркутскай көбүө-рунэ буряттарыгар зем-ство иһтрукторынан үлэ-лээбит. Онно түөрт ый устата олорон мунуһа-тарга буряттыы тылынан дакылааттыгар буолбут, буряттыы тыллары кар-точкаларга суруммут, бы-дырты кэпсээни суруйбут. Буряттар мунуһахтары-гар Колчан быһааһын ту-һунан кэпсээбитин иһин, генерал Волков киһини хаайарга бириһэһтиһэр. Иһитин киһи саһан хаа-һан куотар.

1916 сылга Новго-родов Э. К. Пекарскай кыл-тас тылдьытыгар рецен-зияны бэһэттэһиһтэ. Ав-тор сорох тыллары тыл-баастааһыныгар наада-лаах бэлэтээһиннэри өлөрбута. 1921 сылтан и-һи сыл устата улахан тылдьыты оторууга үлэ-

лэһэн, улаханым көмө-лөспүтэ. Ити кэмгэ Нар-коинац Новгородовы са-ха представительствотун састаабыгар киллэриһтэ. Ону билэн Науналар ака-демияларын секретара академик С. Ф. Ольден-бург Новгородовы Петро-градтан көһөрбөһкө, Пе-карскай тылдьытыгар үлэһирин, тохтоппоһко көрдөһөн М. К. Аммосов-на суруйбута: «С. А. Нов-городов академияга саха тылдьытын оторууга на-һаа улахан эһиһэттэх үлэһи оторор. Ити үлэ наукаҕа бөдөһ суолтатын таһынан, саха норуоттар да сүткөн практическай суолталаах. Новгородов сахаларга оторор тылдьы-тын курдук сиппит-хоһут киһигэ Европа норуотта-рын аһаас бэрт аһыһа-рыгар баарын да аһтар сөп буолуо».

Новгородов тылдьыт VI таһымтын бүтүһүү бэйэтэ көрөн бэһэттэһи-тэ. Тылдьыкка киһи саха тыллары аһи киллэри-

тэ, биирдин тыллар суол-талары быһаарыһа, корректуратын ааһыһа. Иһин таһынан кэллэһи таһаарыһаларга киирибит үтүс матырыйаалы бэлэм-нээбитэ. Новгородов үлэ-лэһи, тылдьыт бары өртү-һэн улаханым түбөһүтэ. Тыл үөрөхтээһин, педа-гог уонна общественнай деятель быһааһынан иһиг билиһанэн, улахан опытанан бараан, эдэр сааһыгар өлөн туорааһы-та олус хоһомтөөһ ээ. «Известия» хаһыакка бө-чээтэммит некрология манньык этиллиһитэ: «Арыйах хоһуктааһыта саха С. А. Новгородов өлөн саха норуота улахан сүтүтүһүнэ. С. А. Новго-родов саха эдэр ученай-лиһигиһэ ээ, киһи науч-най да үлэҕэ дьулуһа-ра, бэйэтин норуоттар прак-тическай өртүһүн туһаны оторору да сатыһа. Новгородов баар буолан сахалар бэйэлэрин күүс-тэринэн сааа культу-рын аһылаатын — нацио-

нальнай суругу-билиһи — турутурлар сүткөн дьыа-һаны тийэһэр тиздэр кыахтанаммыр дьэһиһит баара сордоох олүү С. А. Новгородов үлэтин тохтоһон кэһиһтэ. Акаде-мик А. Н. Самойлович «Иһиһэ национальностей» дьэн хаһыакка С. А. Новгородов туһунан ыста-тыһаһыгар суруйбута: «Новгородов олүүта саха норуоттук да, биһиэхэ, төрөһөһ, востоковедтар-га, да ыар сүтүһэ».

Национальнай деятель төрөөбүтэ 100 сыла туо-луутун бэлэтээһин сто-лиһаа уонна оройуоннар-га бара турар. Бу күһнэ-рэ Якутскайга Семен Ан-дреевич өлөһөр уонна үлэтигэр аһаһаах науч-най-практическай конфе-ренция ыһыллар. Кон-ференция киһи күлүм-һыһа аһыһа ыһаһа оло-һор төрөөбүт норуоттар оторбут үтүһэн үтүөһ-рин толору аһаһаһаһы-һа төрүтү ууруоһа.

К. ПЕРМЯКОВ.

